

Artvin Çoruh Üniversitesi
İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Yıl: 2018, Cilt:2, Sayı:1
Sayfa:1-31

e-ISSN: 2602-3253

AKADEMİK-US

Artvin Coruh University
Journal of Theological
Researches

Year: 2018, Vol:2,
Issue:1

Pages:1-31
akademikus.artvin.edu.tr

جامعة أرتوين جوروه
مجلة بحوث الإلهيات

السنة: ٢٠١٨، المجلد: ٢، العدد: ١
الصفحة: ٣١-١

p-ISBN: 2587-0750

Eşref Paşa'nın Âkif Paşa'ya naziresi "Kaside-i Adem" ve "Adem" Mefhumu Üzerine

On The Nazire of Esref Pasha to Akif Pasha "Qasida Adem" and Concept of "Adem"

القصيدة الموازية لأشرف باشا إلى قصيدة عاكف باشا "قصيدة العدم" و"مفهوم العدم"

Adnan UZUN

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Balıkesir, Türkiye

Özet

Çağlardan beri "adem (yokluk)" fikri edebiyatımızda önemli bir yer tutmaktadır. Klasik Türk şiirinde çeşitli konular içerisinde sıklıkla ele alınır. Ancak müstakil olarak ve ilk defa yokluk mefhumu Âkif Paşa'nın "Adem Kasidesi"nde işlenmiştir. Döneminde derin yankı uyandıran bu kasideye çeşitli nazireler yazılmıştır. Eşref Paşa'nın "Kaside-i Adem" adlı kasidesi de Âkif Paşa'nın eserine yazılmış bir naziredir. Âkif Paşa, kasidesinde, hayata karşı bezginlik içerisindedir. Beklentilerine karşılık bulamamış, durum onu karamsarlığa itmiştir. Bu nedenle mutsuzdur. "Adem" fikri ve anlayışı bir kurtarıcı olarak karşısına çıkar. Şair, mutlu olamadığı dünya hayatından kurtulmanın çaresinin hiçlik olduğu kanaatindedir.

Eşref Paşa ise, dünya hayatından şikâyet etmez. Ancak tasavvufi anlayışı bakımından; hayatın geçici olduğunu, dünyanın süslü ve aldatıcı özelliği ile bir serap ve hayalden başka bir şey olmadığını düşünür. Dünya hayatı dışında sonsuz bir hayat sunan ve mutlak bir hakikat olan "ademiyyet" mefhumuna yönelir.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk şiiri, Adem Kasidesi, Âkif Paşa, Eşref Paşa, Nazire.

ORCID:

0000-0002-2822-9697

Dr. Öğr. Üy.
Adnan Uzun
e-mail:
aunuzun@
bandirma.edu.tr

Makalenin:

Geliş Tarihi:
07.05.2018
Kabul Tarihi:
03.10.2018
Elektronik Yayın
Tarihi:
05.10.2018

Abstract

Down through the ages, thought of "adem (absence)" has had an important place in our literature. It is frequently discussed in various topics of Classical Turkish poetry. But independently and for the first time, the notion of "adem" was handled in "Qasida Adem" of Akif Pasha. Various nazires (parallels) were written to this qasida which create a profound influence during its time. Eşref Pasha's "Qasida Adem" is a nazire which is written for Akif Pasha's work.

Akif Pasha is in frustration and tedium in his qasida. He couldn't have found answers to his expectations, and this situation has pushed him into ambivalence. That's why he's unhappy. In this case, the sense and consciousness of "adem" comes up as a savior for him. The poet considers that the nothingness is remedy of salvation from the world life which is the reason of his unhappiness.

Eşref Pasha, on the other hand, who wrote the work "Qasida Adem" as a nazires to Akif Pasha's odes, does not complain about world life. However, in terms of mysticism, he thinks that life is temporary, that the world is nothing more than a fancy and deceitful feature, a mirage, and a dream. The world is oriented towards the notion of "ademiyet (nonexistence)", which offers an eternal life outside of life and is an absolute truth.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Qasida Adem, Akif Pasha, Eşref Pasha, Nazire.

المخلص

فكرة العدم تحظى بمكانة مميزة في الأدب التركي. وهي قد نوقشت في مواضع عديدة من الشعر التركي الكلاسيكي. وقد ظهر مفهوم العدم كعنوان أدبي/فلسفي كما في "قصيدة العدم" لعاكف باشا. ولشهرتها في عصرها كتبت القصائد المماثلة؛ المنسوجة على طرازها. من ذلك قصيدة العدم لأشرف باشا التي تعتبر مماثلة لها.

كان عاكف باشا واقعا تحت تأثير الضجر من الحياة. فلأنه لم يستطع الإجابة عن توقعاته فقد استسلم للتشاؤم وبقي تعيسا، فلم يجد مخرجاً لحالته إلا من خلال فكرة العدم؛ فاعتقد أن خلاصه من الحياة التي لم تقدم له السرور إنما يتجسد فيها.

أما أشرف باشا فإنه لم يشك من الدنيا إلا أنه كان يعتقد أن الحياة الدنيا فانية ومخادعة كسراب وخيال؛ فاتجه إلى الحياة الأبدية وإلى الحقيقة المطلقة.

الكلمات المفتاحية: الشعر التركي الكلاسيكي، عاكف باشا، قصيدة العدم، أشرف باشا، القصيدة المماثلة.

Giriş

Kaside, Eski Türk Edebiyatında övgü maksadıyla yaygın olarak kullanılan nazım şeklinin adıdır. Şairler yazdıkları kimi kasidelerde Allah'ın varlığından, birliğinden söz ederler. Bazen de Allah'a yalvarırlar, ona iltica eder, tazarru ve münacatta bulunurlar. Kimi zaman Hz.Muhammed, dört büyük sahabe, tasavvuf ve din ulularından söz eder, onların üstün meziyetlerinden, yüce yaratılışlarından, faziletlerinden bahsederler ya da padişahlar dâhil sadrazam, vezir ve paşa gibi devlet adamlarını methederler. Kaside yalnızca övgü şiiri değildir, bu türde bazen bahar, kış gibi mevsimlerin tasvirlerini, ramazan ve bayram geleneklerini, aynı zamanda ramazan ayındaki ve bayram günlerindeki uygulamaları bulmak mümkün iken; sevilen kişilerin ölümünden duyulan üzüntüler ve yaşanan acılar da karşımıza çıkar. Asırlarca kasideler bu özelliklerini korumayı sürdürürken on dokuzuncu asırda genel olarak şiirimizde görülen değişim izleri kasidelerde de göze çarpar.

Bu değişimin önemli izleri Âkif Paşa'nın "Adem Kasidesi"nde dikkat çeker. Aruz vezninin (fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lün) kalıbıyla yazılan kaside, başta konu bakımından olmak üzere klasik kaside anlayışından farklı özellikler taşır. Ancak temel manada mazmunların kullanılışı, kelime varlığı, söyleyiş özellikleri ve şekil bakımından klasik kaside özelliklerine uygunluk gösterir. Âkif Paşa, kasidesinin elli üç ve altmış üçüncü beyitleri arasındaki "fahriye" bölümünde geleneksel teamüllere uyar:

"Âferîn ey ney-i kilik-i hüner-i 'İsî-dem

Eyledin nefha-i i'câz ile ihyâ-yı 'adem"

" 'Âkifâ tarh-ı suver eyledi hîç-â-hîçe

Var mı hâmem gibi bir hendese-pîrâ-yı 'adem"¹

kasidenin elli beşinci beyti;

"Bir gazel söylesen olmaz mı berâ-yı hâtır

¹ M. A. Yekta Saraç, M.Fatih Andı, *Âkif Paşa Divançesi*, İlmî Araştırmalar 4, İstanbul, 1997, s.150-151.

Ne kadar sıklet ise nazm-ı mukaffâ-yı 'adem'² ile geçiş yapılan ve makta beyti olan elli altıncı beyitle başlayan tegazzül bölümü geleneğin devamının belirtisidir.

"Hâl-i anber-şikenin fitne-i eczâ-yı 'adem

Nigeh-i sihr-eserin nâtika-bahşâ-yı 'adem'"³

Şekil olarak farklılık olmasa da içerik olarak baktığımızda alışılmış konulardan farklı olarak "adem/yokluk, hiçlik" övgüsüyle, kasidenin konu bakımından bir bütünlük göstermesiyle geleneksel kaside yazma anlayışının dışına çıktığını görürüz. "Adem" kavramının, Klasik Edebiyat geleneğinde değişik ifade tarzlarıyla zuhur ettiği bir gerçektir. Ancak bu kullanımlar aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi, daha çok beyitler çerçevesinde ve tasavvufî ya da felsefî başka düşünceleri tamamlayan parçalar niteliğindedir.

"Gülzâr-ı dehrde 'adem-i bûy-ı lâleden

Neylî meşâm-ı 'ârife bûy-ı 'adem gelir'"⁴

On yedinci asır şairlerinden Neylî, "adem" fikrini "gülzâr" kavramı etrafında topladığı mefhumlarla veriyor. Hayatın ve varlığın ârif olana yokluk (fenâ) fikrini çağrıştırdığını belirtiyor.

"Bakdın cihân tedbirine lutf eyledin her birine

Sür düşmeni ta'mûrine boş kalmasın mülk-i 'adem'"⁵

On sekizinci yüzyılın mutasavvıf şairlerinden Şeyh Gâlib ise yukarıdaki beyitte "adem" kavramını ölüm ülkesi olarak ifade ediyor.

"İskendere zehr-âb-ı fenâdân veririz cân

Hızırz velî râh-ı 'ademde râh-beriz biz'"⁶

Bir gazelinde Gâlib, "hayat ve adem" zıtlığı üzerinde fikirlerini açıklarken "adem" kavramını dünya hayatı karşısı

² Saraç ve Andı, *Âkif Paşa Divançesi*, s.150.

³ Saraç ve Andı, *Âkif Paşa Divançesi*, s.150.

⁴ Adnan Uzun, *Neylî Divanı* (Tenkidli Metin), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991, s.90.

⁵ Şeyh Galib, *Divan*, Hazırlayan Prof. Dr. Naci Okçu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://ekitap.kulturuzturizm.gov.tr/Eklenti/10653.girispdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 03.05.2018), K.19/32, s.32.

⁶ Şeyh Galib, *Divan*, G.107/12, s.268.

olarak düşünüyor. Dünya hayatı bakış açısında yokluk olarak görünen "adem", ahiret hayatı açısından bakıldığında gerçek manada sonsuz bir hayatı ifade ediyor. Şair de kendisini bu hayatta rehber olarak düşünüyor.

"Cihân vücûdun ile hurrem ola sebze gibi

Bahâr-ı 'ömrüñe irişmeye hazân-ı 'adem'"

Zâtî de "hazân-ı 'adem" ifadesiyle ölümü kastetmiştir.

Eldeki bilgiler "adem" kavramının müstakil olarak ilk kez Âkif Paşa tarafından bir kaside boyutunda ele alındığını göstermektedir. Âkif Paşa eserinde adeta "ademiyyete" övgüler dizmiştir. Şair dünya hayatının kavga ve keşmekeşinden yokluğun asayiş dolu huzuruna hasret çeker. Dünya hırsı, mevki-makam, mal-mülk sevgisi insanoğlunun dünya hayatındaki en önemli zaafıdır. Bunlar dünyalık isteklerdir, bu arzu ve hevesler peşinde koşanlar hayatın gerçek manasına eremezler, hayatla ve çevresindeki insanlarla sürekli kavga, sürtüşme, mücadele içerisinde olurlar. Bazen bu uğraşın sonu başarısızlık, hayal kırıklığı olur; bazen de uğrunda savaşılan emellere ulaşılır, sahip olunur. Lakin bu kez kazandıklarını elde tutmanın kavgası verilir. Neticede yorucu, yıpratıcı ve huzurdan uzak bir hayat sürülür. Âkif Paşa'nın mevzubahis kasidesinde de hırs, mücadele ve istediğini elde edememenin mutsuzluğunu sezmek mümkündür. Şair netice olarak adeta "ademiyyete" sığınır, kurtuluş kapısı olarak yokluğu görür, hiçliğe methiyeler dizer.⁸

"Adem ve ademiyyet" üzerine yazılmış diğer bir eser de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Kâmil-i Mevlvî tarafından "Kaside-yi Adem" adıyla yazılan kasidedir. Kasideyi Âkif Paşa'nın eserine bir nazire niteliğinde yazılmış metin olarak düşünmek mümkündür. Yedi beyitten meydana gelen eser kaside olarak adlandırılmıştır. Hâlbuki kaside nazım şekliyle yazılan manzumeler genel teâmül olarak daha uzundur. Fakat şairin yaşadığı dönem Klasik Şiir geleneğinin aşınmaya başladığı bir dönemdir. Dolayısıyla kasidenin bir değişimin neticesi olarak şekillendiğini düşünmek mümkündür. Kâmil-i Mevlvî yazdığı

⁷ Zâtî, *Divan*, Hazırlayan Orhan Kurtoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017, K.13/49, s.70. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> (erişim tarihi: 02.05.2018).

⁸ Bkz. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, c.1, s.20.

kasideyi yine kendisi şerh etmiş ve eserle anlatılmak istenenlerin doğru anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Kasidede "adem" kavramı tasavvufi boyutuyla ele alınır. Daha ziyade "adem" mefhumunu nasıl anlamak gerektiği, mutlak varlık, mahlukat, yokluk ilişkisi, insanın bu ilişki dairesindeki yeri belirlenmeye çalışılır.⁹

Âkif Paşa'nın eseri, döneminde büyük yankı uyandırmış, adı geçen kasideye birtakım nazireler yazılmıştır. Nakibü'l-eşraf Hasan Tahsin Bey'in yazdığı ve "Envar-ı Zekâ" mecmuasının (H.1300/M.1884) tarihli altıncı sayısında 178-190. sayfalarda yayınlanan kaside bunlardan biridir. Tahmid mısralarından oluşan bir başlangıçtan sonra kasideye giriş yapılır. Yokluk fikri felsefî, tasavvufi açılardan irdelenirken, şairin yokluk düşüncesini algılayışına da yer verilir. Yüz on dört beyit halinde yazılan kasidenin yüzüncü beytinde;

"Âkif-i mu'tekif-i kevne kalem-peroerdir

*Eyledi vâdi-i âsârını ihyâ-yı 'adem"*¹⁰ Şairin Âkif Paşa'ya olan hürmetini sezmeğe mümkün. Sonraki beyitlerde de Âkif Paşa'nın hayatından ve maharetinden söz eder.

Şekilce farklılık göstermekle beraber "adem" mefhumu üzerine yazılmış bir diğer manzume de Yaşar Nezihe Bükülmez'in dokuz dördlükten oluşan "İştîyâk-ı 'Adem" adlı eseridir.¹¹ Ayrıca burada farklı mısra sayısından oluşan kıtalar halinde yazılan Süleyman Nesib'in "Hande-i Adem" adlı eserini de zikretmek gerekir.¹²

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Divan Şiiri geleneğinde başlayan değişimin izleri pekçok şairin eserinde karşımıza çıkar. Bunlardan biri de Klasik Şiir geleneğine bağlı yetişmiş ve bu gelenek çerçevesinde şiirler yazan sanatçılar tarafından yazılan kaside türünde görülür. Kasideler, gerek şekil gerekse muhteva bakımından geleneksel kurallara dışına çıkılarak kurgulanmış, bu da edebiyatımızda yaşanacak olan yenileşmenin zeminini hazırlamıştır. Âkif Paşa'nın "Kaside-i Adem" eseri bu

⁹ Abdülkadir Dağlar, *Kâmil-i Mevlevî'nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: Adem Kasidesi ve Şerhi*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic, Volume 3/4 Summer 2008, s.335.

¹⁰ Ali İhsan Kolcu, *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2008, s.124.

¹¹ Kolcu, *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi*, s.131.

¹² Kolcu, *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi*, s.132.

yönde meydana getirilmiş, kaside türünde çığır açmış, başka şairler için örnek teşkil edecek nitelikte mühim bir eserdir.

EŞREF PAŞA ve KASİDE-İ ADEM

Bu yönde yazılmış bir manzum eser de Âkif Paşa'nın muasırı olan Eşrefü'ş-şüera namıyla anılan Eşref Paşa'ya aittir. Eşref Mehmed Paşa, Bursalıdır, asker sınıfında yetişip miralay (alay beyi, albay), livâ (tuğgeneral), ferik (korgeneral, tümgeneral) olmuş; Altıncı Ordu reisliğinden Şevval 1288 (Aralık 1871)'de Tahran Sefareti'ne gönderilmiştir. 1291'de (1876) İstanbul'a gelerek 1293'te (1876) Selanik valisi olmuş ve Rebiülevvel 1293'te (Nisan 1876) vezirlik verilmiştir. Aynı yılda bu görevden azlolunup 1294'te (1877) Ruscuk kumandanı olmuştur. 1295'te (1878) getirildiği selamlık resm-i âlî memurluğundan sonra 8 Cemaziyelâhir 1312'de (7 Aralık 1894) vefat emiştir. Kayınpederi Kânî Paşa yanına Merkez Efendi'ye defnedilmiştir. Şair ve kâtipti. Kendisinden bir sene önce vefat eden küçük oğlu Nazım Bey, Mekteb-i Mülkiye'den mezun olup idadî kâtipliği yapmıştır.¹³

Bursalı Mehmed Tâhir ise, Eşref Paşa'nın büyük müşirler (mareşal) arasında yer aldığından, ölçülü şiirleri ve nesir yazıları bulunduğundan, derviş meşrepli Bursalı bir kişi olduğundan bahseder. "Eşrefü'ş-şuerâ" ismiyle manidar kasidelerin ve yanık mersiyelerin bulunduğu matbu divanı olduğunu, ekseriyetle Rumeli taraflarında valilik ve kumandanlık gibi mühim hizmetlerde bulduktan sonra 1316 yılında İstanbul'da vefat ederek Merkez Efendi Dergâhı'na defnedildiğini belirtir.¹⁴

Bir kısım kaynaklarda Eşref Paşa'nın doğum tarihi belirtilmez, bazı kaynaklarda ise doğum tarihi 1235 (1820) olarak belirtilir. Hakkında verilen bilgilerden kaymakamlık da yaptığı anlaşılan Eşref Paşa, edebiyata ilgisi dolayısıyla Ârif Hikmet'in evinde toplanan "Encümen-i Şuara" mensupları arasında sayılır.¹⁵

¹³Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yayına Hazırlayan Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, c.4, s.499.

¹⁴Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayanlar A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayinevi, İstanbul, c.2, s.499.

¹⁵M. Kayahan Özgül, *XIX. Asrın Özel Bir Mahfeli Olarak Encümen-i Şuara*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012, s.29.

Divanı 1878 yılında basılan Bursalı Eşref Paşa, eski tarzı yaşatır. Nef'î taklitçisidir, ancak benzerlik sadece ifadenin tabii oluşu bakımındandır; Nef'î'deki renk, ritim ve ruh derinliği yoktur. Dili daha yumuşak, nazım ustalığı ve selâseti (ifadedeki açıklık ve akıcılığı) yerindedir. Okurken dil düzgünlüğü ve kelime bolluğu dikkat çeker, okurken dil sürçmesi olmaz; fakat bittikten sonra da şiir okuma hazzı ve sarhoşluğu duyulmaz. Gazellerinde samimi bir aşk ruhu görülmez. Ara sıra Fehîm ve Nâbî edasınıandırırsa da çok kere hayata ve tabiata uygun olmayan esrarlı, abartılı, biraz da tasavvufî bir ruh terennümüyle beraber Eşref Paşa, adi ve kudretsiz nazımlarla mukayese edilince asilce bir çehre arzetmektedir. Ancak devrin büyük şairleri yanında mühim bir şahsiyet sayılmaz.¹⁶

Eşref Paşa'nın divanının müellif hattı olduğu değerlendirilen bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde 3464 numara ile kayıtlıdır.¹⁷ Bu nüsha ile ilgili Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Serap Urğun Doğan tarafından yüksek lisanas tezi hazırlanmıştır. El yazma olarak tespit edilen diğer bir nüshaYapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, 749 numarada kayıtlı olanıdır.¹⁸ Bu nüsha üzerinde 2006 yılında Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Gülçin Tanrıbuyurdu tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bunun yanında basılı olarak değişik nüshalarına rastlamak mümkün. Her iki tez çalışmasındaki metnin okunmasında bazı hatalar olduğu kanaatini taşıdığımızdan çalışmamızda Artvin İl Halk Kütüphanesi, E-2437 numara ile kayıtlı, Hicri 1278 tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de Pâk-Divân-ı Eşrefü'ş-Şu'arâ adıyla basılan divandaki metni esas aldık.

"Kaside-i Adem" adıyla yetmiş beyit olarak aruzun "fe i lâ tün / fe i lâ tün/ fe i lâ tün/fe i lün" vezniyle kaleme alınan eserin, altmış sekizinci beytindeki ifadelerden Âkif Paşa'nın altmış dokuz beyitten oluşan kasidesine nazire olarak yazılmıştır. Kaside, klasik anlayış özellikleri taşımaktadır. "Ademiyyet"e övgü niteliğindeki ifadelerle beraber elli ikinci beyitle elli

¹⁶ Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyat Tarihi*, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, 2016, s. 581.

¹⁷ Serap Urğun Doğan, *Eşref Paşa Divânı* (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2010, s.85.

¹⁸ Gülçin Tanrıbuyurdu, *Eşref Paşa Divânı* (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.37.

dokuzuncu beyit arasındaki beyitler kasidenin fahriye bölümünü oluştururken, altmışıncı beyitle geçiş yapılan ve altmış birinci beyitle altmış altıncı beyitler arası tegazzül bölümünü oluşturmaktadır. Eşref Paşa kasidenin;

"Âsaf-ı kân-ı kerem Hazret-i 'ÂkifPâşâ

Ki leb-i hâme-i endişesi mecrâ-yı 'adem"(Hazreti Âkif Paşa, cömertlik kaynağı olan Asaf'tır; onun düşüncelerinin sözcüsü olan kaleminin dudağı yokluk mecrasıdır.) ifadeleriyle başlayan altmış sekizinci ve sonraki beyitlerde Âkif Paşa'dan övgüyle söz eder. Kasidenin bütünü incelendiğinde şair "adem" mefhumunu tasavvufî, felsefî açıdan edebî bir yaklaşımla ele alır.

"Adem" mefhumu, kelim ve felsefe ilimlerinde "varlık" kavramının karşıtı olarak, "varlığın zıddı, yokluk, hiçlik" ve "varlığın yaratılmasından önceki hal" gibi anlamlarda kullanılır.¹⁹ Mefhum Kur'an'da bu şekliyle geçmez. Ancak bu anlamda ya da buna yakın anlamlarda "fenâ ve fâni" kavramlarıyla müteradif kullanımlar karşımıza çıkar. Bu bağlamda fena kavramı "geçici olmak, yok olmak, tükenmek"; fâni ise "son bulucu, ölümlü, bâkî olmayan" anlamlarıyla "adem" kavramının müteradifi olarak kullanılır. Kur'an'daki Rahman suresinin "Yeryüzünde bulunan her canlı, her varlık yok olacaktır" ²⁰ şeklindeki âyeti bu kullanıma örnek olarak düşünülebilir. Ancak "fenâ" mefhumu daha çok cereyan eden, süren ve var olan bir olayın, durumun, hâdisenin veya vâkıanın sona ermesini, sonlanmasını ifade eder tarzdadır. "Adem" kavramı ise yukarıda da ifade edildiği gibi varlığın zıddı olarak düşünülmektedir.

Klasik Edebiyatta "adem" kavramı geniş yer tutmuş, farklı şekillerde anlaşılmış ve değişik anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. "Adem" kavramının genelde mülk, diyâr, iklim, şehir gibi, geniş bir mekân telakkisiyle yer aldığı dikkati çekmektedir. Bu memleket, insanın gelmiş olduğu yer olarak düşünülen elest meclisi/kâlû belâ, âlem-i ervâh veya ölümden sonraki mekânlar olan mahşer, cennet, cehennemdir:

"Âlâyiş-i dünyâdan el çekmeğe niyyet var

¹⁹ A. Şevki Yavuz, "Adem" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1988, c. 1, s.358-363.

²⁰ Rahman 55/26.

9| A. UZUN/ AKADEMİK-US 2(1): Yaz/2018

Yakında adem dirler bir şehre azîmet var" (Bâkî)²¹

"Kanda giderdi alup başını erbâb-ı elem

Olmasa mülk-i belâdan öte iklim-i adem" (Emrî)²²

Kimi zaman "adem", insanlığın hayat bulduğu dünya nehrinin karışıp kaybolacağı, uzun ve meşakkatli yolculuktan sonra rahata erişileceği bir derya ve nihai bir menzildir:

"Dehr bir seyl-âbdur mülhak adem deryâsına

Biz ki ser-gerdânuz ol seyl-âba düşmüş hâr u has

Çizginür hâr u has ol seyl-âb oldukça revân

Yitmeden deryaya râhat mümkün olmaz bir nefes" (Fuzûlî)²³

Kimi zaman ise "adem", engin aşk denizindeki gemi gibi bitkin halde bulunan insan vücudundan kurtulmak isteyen ruhun selâmet bulacağı bir kıyıdır:

"Çıkmak diler sefîne-i ten cünbişiyle cân

Deryâ-yı ışkdan ki ademdür kenâresi" (Fuzûlî)²⁴

Klasik Edebiyatta "adem" düşüncesi şairlerin düşünce, duygu ve hayal dünyalarında farklı çağrışımlar uyandırsa da, çeşitli manzumelerde benzetme veya algı unsuru olarak kullanılsa da; Eski Türk Edebiyatında "adem" kavramı üzerine yazılmış müstakil bir eserle karşılaşmamıştır. Bu anlamda Âkif Paşa'nın kasidesi bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Çalışmada "adem" mefhumunun kelimeler ve felsefe ilimleri açısından mahiyetinin, bu husustaki görüş ve yaklaşımların ele alması amaçlanmadığından, yalnızca Âkif Paşa ve Eşref Paşa'nın eserlerinde konunun nasıl algılandığı ve nasıl yorumlandığı üzerinde durulmaya çalışıldı. Kanaatimizce zikredilen kasidelerde "adem" mefhumunu felsefî derinliği ile düşünümlerle ele alınmış bir mevzu olarak anlamamak gerekir. Şairlerce arzu edilen şey varlık iken yok olma, beden ve vücut iken hiç olma,

²¹ Dağlar, *Kâmil-i Mevlevî'nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: AdemKasidesi ve Şerhi*, s.339.

²² Dağlar, *Kâmil-i Mevlevî'nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: AdemKasidesi ve Şerhi*, s.339.

²³ Fuzûlî, *Divan*, Hazırlayanlar: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s.305.

²⁴ Fuzûlî, *Divan*, s.278.

yokluğa mahkûm olma değildir. Dünya hayatının değişkenliği, geçiciliği, aldaticılığı, dünyanın insan için karar yeri olmadığı hissini verir. Hayat meşakkatli, ıstıraplı bir yolculuktur. Dünya bu serüven içerisinde geçici olarak konaklanan bir handır. Dolayısı ile bu hanı mülk olarak düşünmek ve mülkiyetine geçirmeğe çalışmak anlamsızdır. Ayrıca dünyanın görünüşüne aldanan insan aşırı istek ve hırslarının tatmin edilememesinden dolayı dünyada sürekli bir mücadele, çaba içerisine girer. Sonunda anlar ki bunların hepsi kalıcı değil, elinden çıkacak ya da kendisi terk edecek. Bu durum insanoğlunu huzursuz eder, acı verir, gam ve keder içinde bırakır. Netice olarak böyle bir hayattan kurtulma, geçici olmayan, arzularını gerçekleştireceği dünya hayatı dışında bir hayat arzular. Kimi zaman da tasavvufî bir anlayış hâkim olur, dünya bir imtihan yeri, bir gurbet olarak telakki edilir. "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz"²⁵ anlayışı gereği kişi, asli vatana, Allah'a rücu etme özlemi içerisinde "ademiyet" isteğini taşır.

Eşref Paşa'nın "Kaside-i Adem" adlı eserine ait aşağıdaki beyitten anlaşıldığı kadarıyla "adem" bizim bilgimiz dışında olan algılayamadığımız gayb âlemdir. O âlem ilahi müşahedeye, tecelliyata sahip olan ve insanın da ancak o âleme gittiğinde ilahî sırları müşahade edebileceği âlemdir.

"Gün olur ebr-i füyûzât-ı cenâb-ı Hakdan

Sade-i kalbe düşer lü'lü'ülâlâ-yı 'adem"

(Yokluk denizinin dalgaları şühûd âlemine, feyiz ve bereketin istikametsiz sahiline ne cevherler çıkarır.)

Âkif Paşa tarafından kaleme alınan "Adem Kasidesi" üzerine pek çok inceleme yapılmıştır. Bu çalışmayla Eşref Paşa tarafından Âkif Paşa'nın kasidesine nazire olarak yazılan kasideyi yer yer karşılaştırmalar yaparak inceleme amaçlanmıştır.

İncelemeye çalıştığımız eserde Eşref Paşa, "Adem" kavramını varlığın karşıtı olarak değil de daha ziyade fenâ, dünya hayatından sonraki hayat, dünya hayatının zıddı olan uhrevî hayat olarak düşünmüş ve bu şekilde kullanmıştır.

²⁵ Bakara 2/156.

Ölüm, "Her nefis ölümü tadıcıdır..."²⁶ ilahî haber gereğince insan hatta her canlı için ölüm yani hayatın son bulması bir realitedir. Ayrıca, "Kıyametin kopuşu yalnız bir göz kırpması veya daha az bir zamandan başkası değildir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."²⁷ âyetinde ve daha pek çok âyetlerde ve hadislerde tasvir edilmek suretiyle haber verilen; varlık âlemini içinde barındıran evrenin fena bulması anlamında "kıyamet" hakikati de dinlerin çoğunda olduğu gibi İslam dini açısından imanî bir olgudur. İlahî kaynaklı olsun, beşerî ya da tabiat kaynaklı pagan dinlerde olsun, inançların genelinde farklı şekillerde de olsa yeniden diriliş inancı "Her can ölümü tadıcıdır. (Ondan) sonra bize döndürü(lüb getiri)leceksiniz."²⁸ Kur'an âyetiyle haber verilmektedir.

Bizim toplumumuz da bu inancı "Amentü" ilkeleri içerisinde temel bir ilke olarak kabul eder. Ancak dünya hayatının süsü, zevkleri insanı dünyaya bağlar. Bu nedenle ölümün soğuk yüzü insana korku verir, bazen dehşete düşürür insanoğlunu. Bazen de hayatı katlanılmaz çeşitli mihnet ve ezalarla dolu olanlar ya da arzuladıklarına vasıl olamayanlar hayattan bizardırlar. Hayat onlar için tahammülü imkânsız bir hal almıştır, hayatın bitmesini isterler. Kimileri kendi elleriyle hayatına son verir. Kimileri de ölüm gerçeği karşısında teslimiyetle boyun eğer. Geçici âleme, bir hayale bağlanmanın anlamsızlığını düşünerek inandığı hakikat gördüğü ebedî âleme iştiaqla yönelir. Ne olursa olsun ölüm düşüncesinin menfi yüzü yadsınamaz.

Ölüm gerçeğini Ahmet Haşim'in "Merdiven", Yahya Kemal'in "Sessiz bir gemi yolculuğu" alegorisiyle anlatması gibi, şairler ölüm gerçeğini hatırlatırken soğuk ve korkunç yüzüyle değil, insana sempatik gelecek tarzda çeşitli hayalunsurları ve insanda müspet çağrışımlar oluşturacak ifadelerle şiirlerine konu edinirler.

Eşref Paşa kasidesini kurgularken "cam, kadeh, çemenzâr, sadef, inci, cevher..." gibi Klasik Edebiyat mazmunlarını kullanır.

---

²⁶ Al-i İmran 3/185.

²⁷ Nahl 16/77.

²⁸ Ankebut 29/57.

Kasidede "Adem" kavramı yanında "füyûzât, şühûd-âbâd, âlem-i timsâl, zât ü araz, kişver-i nâsût, lâhût, kevn ü mekân, bûd u nâ-bûd, tecellâ, zât u sıfât, hudûs u kıdem, erbâb-ı vukûf, ehl-i tecrîd, mahv, ifnâ-yı vücûd, ibkâ-yı adem, cünûn, vücûb u imkân, nefy ü isbât gibi tasavvufî terimlerin yaygın olarak kullanılması da dikkat çekicidir.

"Nakş-ı kâm-ı dilim ârâyîş-i mînâ-yı 'adem

Câm-ı bahtımda olur olsa da sahbâ-yı 'adem

N'ola sîr-âb-ı safâ itse çemenzâr-ı dili

Jâle-i neşve-fezâ-yı şeb-i yeldâ-yı 'adem"

"Adem" adeta şairin hayallerini süsler, ya da şairin hayal dünyası hiçliği resmeder. Şaire göre yokluk şeb-i yeldânın şebnemi, Hakk'ın feyiz bulutlarından inen bir inci, varlık âlemini olduğu gibi gösteren ayna, irfan dersinin başlangıcı ve sonudur. Bunlardan öte varlık ve yokluk ilahî aşkın eseridir. Yokluk ilahî sırlar âleminde bir sırdır, lakin zaman zaman varlık âlemine aksederek kendini hissettirir.

Eşref Paşa da "adem" mefhumunu kadeh ve kadehin üzerindeki süsler olarak düşünür. Kadeh, şarabı; şarap da sarhoşluğu çağrıştırır. "Adem" ahiret hayatına açılan kapıdır, tıpkı engin bir denize dalan bir insan gibi. Suyun dışından baktığı zaman derya deniz görür, ürker, korkar. Enginliklere gark olacağını, yok olacağını düşünür. Ancak içine daldığı zaman dış dünya yok olur, karşısına bambaşka, rengârenk bir âlem çıkar. Orada geçirdiği birkaç dakika yetmez, daha fazla kalmak, enginlerde süzülme, güzellikleri temaşa etmek ister. Gaybî bir habere gerçek anlamda inanmış ve hakiki manada Allah sevgisi ile yaşayan ve ona kavuşma duygusunu taşıyan kişi de "adem" geçidinden geçip yaşadığı âlemin maverasındaki hayata kavuşmayı iştihakla ister. Bu iştihak kendinden geçme, sarhoşluk halidir.

Şebnem, su damlasıdır. Su hayatın kaynağıdır. Ancak şair, şebnemi sonsuz bir hayatın kaynağı olarak düşünür.

"Ademiyet", ölüm sonrası ebedî âlem, insanın karşısına sayısız derecede ilahî tecelliler çıkaracaktır. İnsanoğluna dünyada

verilen yetenekler sınırlıdır. Duyular evren içerisindeki varlıkları ve meydana gelen hadiseleri belli bir çerçeve dâhilinde algılama, kavrama kabiliyetine sahiptir. Şaire göre öte âleme "ademiyet" adım atan insanın kavrama, anlama, algılama kabiliyetleri de artacaktır. Sihirli bir ayna gibi dünyada göremediklerini, fark edemediğini orada rahatlıkla görebilecektir. Çünkü ruh, yaratıldığında "bezm-i elest"te Allah'ı görüp; "Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbinizsiniz)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir." ²⁹ Hitabına muhatap olmak gibi engin yeteneklerle donatılmıştır. Varlık "beden" biçimine büründüğünde, başka bir ifadeyle varlık kabına, beden kalıbına girdiğinde beden sınırlı kabiliyetleriyle tahdit edilmiş oldu. Ölüm, ruhun girdiği bu kalıptan azad olup tekrar aslına ve esas özelliklerine sahip olması anlamına gelir.

"Bezm-i elest" kavramı aynı zamanda "aşk" kavramını; ruhların Allah'a âşık olması, bu aşkın sarhoşluğu ile dünya hayatına adım atması ve yine mutlak maşuka kavuşma arzusu ile yanıp yakılmasını hatırlatır. Dolayısıyla var olmanın ve yokluğun sırrı aşktır.

Şair, dünya hayatının sıkıntılarının geçici, dünya saadetinin de bir rüyadan ibaret olduğunun şuurundadır. Dünyadaki varlığın, varlık âlemindeki her türlü süs ve nakışın yokluğu da var eden ilahî kudretin eseri olduğunun farkındadır. Şaire göre varlık, aslında yokluğun yansımından başka bir şey değildir. Kasidenin on dokuzuncu beytinde şairin de "Yokluğun esiri olanlar kurtuluş ümidini neden taşısınlar, şüphesiz onlar emniyet ve güven içinde olacakları bir yere kavuştular." şeklinde ifade ettiği gibi ölüm korkusu taşımak yersizdir. Hatta ölüm hakikati insanı gaflete düşüp geçici olan dünyaya bağlanmaya da engeldir. "Adem" insana hakikatleri göstermesi yönüyle bir uyarıcıdır, bir mürebbidir.

"Adem" gerçeğini kavrayanlar, dünya sevgisini terk eder, kendi varlıklarından geçerler. Zira arzu edilen ilahî vuslat ancak varlığı terk etmekle mümkündür.

---

²⁹ A'raf 7/172.

Şair, yokluk gerçeğinden bihaber olmaktan yakındır. Kendisini vesvese ve hayat telaşı kafesi olarak dünya mücadelesi içerisinde kanadı kırık bülbüle benzetir. Varlık (dünya) ve yokluk (âhîret) çekişmesi içerisinde perişandır. Eğer yokluk düşüncesini hakikat olarak görebilseydi varlık hususunda gereksiz bir mücadeleye girmeyeceği düşüncesindedir. Şair yaşadığı bunca iç çekişmesinin ve dünya hayatı için verdiği mücadelenin çıkmazları içerisinde "ademiyet"e sığınır. Zira artık varlığın geçiciliğini, yokluğun ebediliğini fark etmiştir.

"Gün olur ebr-i füyûzât-ı cenâb-ı Hakdan

Sade-i kalbe düşer lü'lü'ü lâlâ-yı 'adem"

Kasidenin on dördüncü beytinde şair, "yoğu var eylemek" tezadıyla aslında yokluğun da varlık gibi yaratılmış olduğunu; varlığı da yokluğu da var edenin bulunduğunu ima etmektedir. Zira yokluk, şühûd âlemi yani varlık âlemi için düşünülebilecek bir mefhumdur. Hakikat âleminde her ikisi de aynıdır. Ezel ve ebed tüm zamanı kuşatan yaratıcı için başlangıç, bitiş yoktur. Dolayısıyla yokluk kavramına hangi anlamı yüklersek yükleyelim, Allah'ın yaratma fiilinin neticesidir.

Yokluk, varmak için büyük bir şevkle gidilen bir menzil, kazanılması gereken yüksek bir rütbedir. Yokluk, ona tutulanların kurtulmak istemeyecekleri mutlak bir emniyet ve güven yeridir.

Adem, gaflette olanlar için bir terbiyeci, bir uyarıcıdır. Hiçlik tecellisinin sırrına erenler vaziyetlerinden anlaşılır. Çünkü onunla terbiye olmuşlardır.

Öte âlem, âhîret âlemine inancı gaybî bir inançtır. Yani dünyada müşahede edilmeyen, ancak haber verilen ve haber verildiği şekliyle iman edilen bir mefhumdur. Kavramak ve kavratmak imkânsızdır. Yokluk kavramını herkes anlayamaz, bilgi ve sezgisi kıt olanlar hiç anlayamazlar. Yokluk, ancak yokluğun kendisi tarafından anlaşılabilir. İlim ve irfan sahibi yanında kalp gözü açık olup evrene ibret gözüyle bakarak hakkel yakın imana sahip olanlar ancak anlayabilirler. Eşref Paşa "adem" in ismi olsa da cisminin olmadığını, yani adem mefhumunun somut değil soyut olduğunu ifade ediyor. İfadeden anlaşılan o ki; aslında yokluk var lakin biz imkânlarımızla, duyularımızla algılayamıyoruz. İbret gözüyle bakmak gerek, ibret

gözüyle bakmaz isek yokluğun sırrını anlamak mümkün olmaz. Âlemde görünen her şey Allah'ın sıfatlarının tecellisidir. Yaratıcı ve yaratılanı farketmek için marifet sahibi olmak ve hakikat gözünün açık olması gerekir. Hiçlik gerçeğini ancak yokluğun güzel kokusunu hisseden anlar da; varlığından, dünya hayatından vazgeçer. Her şeyi ile "ademiye"i ister.

Şair bir yandan zayıf, güçsüz varlığını; tüm benliğini keşfetmek ister, incelediğinde yokluğun eserini görür. Hayat, dünyanın (gurbet) yorucu, yıpratıcı tesirinin perişanlığının alametlerini taşır. Bu durumda hiçliğe iltica eder. Diğer taraftan varlık ve yokluğu tevhid etmenin, fenafillah mertebesine ulaşmanın mücadelesini verir. Vücudun zayıflığı, acizliği ve çaresizliği karşısında kalbi yokluk ile varlığın kesiştiği, Allah'tan gayrı her şeyin reddedildiği, mutlak varlık olarak ilahi varlığın tasdik edildiği yer olmanın canlılığını yaşar. Vücut faniliğin verdiği zafiyetle kıvrılırken kalp ilahî tecelliyatla zindedir.

Tegazzül bölümünde şair yokluğa bir sevgili gibi hasret çeker ve ona kavuşmayı arzular. Bu bağlamda Klasik şiirimizin önemli mazmunlarından olan "gonca, ağız, saki, kadeh, dudak" gibi mefhumları çeşitli hayal ve duygu unsuru olarak kullanır.

Kasidenin sonlarında tegazzül bölümüyle birlikte şair kendi sanatıyla övünürken son beyitlerde Âkif Paşa'yı övgüyle anar.

Mehmet Kaplan'ın *Şiir Tahlilleri 1* adlı eserin on beşinci sayfasındaki metni esas aldığımız kasidesinde Âkif Paşa, şiirine "ademiye"e övgülerle başlar. Yokluğu insana can veren hayat kaynağı bir kadehe benzetilmiş. İnsanın vücuduna ibret gözüyle bakıldığında fena bulmanın alametleri kendini gösterir.

Şair, yokluğun hayatla beraber var olduğunu, insan yaşamında bir gerçek olarak durduğunu, ancak müşfik bir baba gibi kimseyi incitmediğini düşünür. "Ademiye" te dünya hayatına has olan gam, keder, ümit, korku gibi durumların bulunmadığından herkesin yokluğu arzuladığını belirtir.

Âkif Paşa da kasidenin sekizinci beytinde varlık-yokluk tezadı üzerinde dururken;

"Yok dedikçe var olur yok mu garâbet bunda

Nâm-ı hestî mi nedir hall-i muammâ-yı 'adem' yokluğun da bir varlık olduğunu, yani onun da varlık gibi yaratıldığını; ne kadar yok farz etsek de "adem" mefhumunun kendisini daha güçlü hissettirdiğini düşünür.

Yokluk, anne-baba, lala-dadı karşılaştırmalarıyla anlatılır. Varlık bir anne gibi sürekli evlatlarını doğurur ve "adem" babasının kucağına teslim eder. Bu süreçte yokluk bir mürebbi gibi insana, geçici bir serap ve hevesten başka bir şey olmayan dünya dadısının aldatıcılığını hatırlatır. "Adem" olmasaydı insan sahte bir güzelliğin arkasından koşacak ve insanlığını yitirecekti. Nitekim zaman zaman insanoğlu dünyanın geçiciliği ve ölümün hakikati fikrinden uzaklaşıp insanlıktan uzaklaşmıştır.

Âkif Paşa da kasidesinde "adem" fikrinin gereği gibi anlaşılmadığını, anlaşılamayacağını belirtiyor. Dinî bilgilerle donanımlı olduğunu iddia eden her molla ve şeyh geçinen kişinin bu sırrın inceliğine vâkıf olamayacağını düşünür. Eğer yokluk sırrı anlaşılabilseydi dünyada varlık-yokluk kavgasının yaşanmayacağını hatırlatır.

Şaire göre varlık ile yokluk zıt gibi görünse de temelde etle tırnak gibi, âşıkla maşuk gibi mevcudiyetleri birbirilerine bağlıdır.

Şair kasidenin otuzuncu beytindeki *"Biz bu mihnet-geh-i hestîye küçükten geldik"* mısraıyla dünyayı bir mihnet yeri olarak görüyor. Henüz reşit değilken, akıl ve fikir yürütemez haldeyken, dünya hayatı hakkında malumat sahibi değilken dünyaya geldik. Eğer aklımız başımızda olsaydı yokluk âlemini terk etmek gibi bir hataya düşmezdik.

Şair yaşadıklarından o derece bizardır ki, *"Durmasa böyle felek bâri yıkılsa gitse"* mısraında ifade ettiği gibi âlemin yıkılıp gitmesine razıdır.

"Avutan halkı bu gam-hânede oldur yoksa

Olmasa müşkil idi tesliye-bahşâ-yı 'adem'

Gam çekme yeri olandünyadahalkı avutan "adem" dir. Şâyet yokluğun avutuculuğu olmasaydı teselli bulmak zor olurdu.

"Bermurad olmayıcak ben yere geçsin âlem

Necm ü mihr ü mehi olsun eser-i pâ-yı 'adem"

(Mademki ben muradıma eremeyeceğim, dünya yerin dibine geçsin ve onun yıldızı, güneşi, ayı yokluğun ayağının altında yok olsun.) ifadeleriyle şairin konuyu bireyselleştirdiği, bencilce bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Adeta şunu der; "Madem beni bahtiyar etmiyor, o halde dünya yok olsun."

"Ben o bîzâr-ı vücudum ki dil-i gamzedeme

Üns-i maotın görünür vahşet-i sahrâ-yı 'adem"

Âkif Paşa varlığından öylesine usanmıştır ki, yokluk çölünün ıssızlığı gamlı gönlüne kendi hanesinin sıcaklığını verir.

"Öyle bîmar-ı gamım kim olamam âsûde

Câme-hâb olsa bana şeh-per-i anka-yı 'adem"

Şairi gam ve keder öylesine hasta etmiştir ki Anka kuşunun uzun kanadından yatak olsa yine de rahat edemeyeceğini düşünür.

"Öyle bîmar-ı gamım sahn-ı fenâda gûya

Yaptı enkaz-ı elemden beni bennâ-yı 'adem"

Yine çektiği gam ve keder şairi öylesine hasta etmiştir ki, fenâ diyarında adem mimarı kendisini sanki elem enkazından bina etmiştir.

Yukarıdaki ifadelerde Âkif Paşa vücudunun zayıflığından, bitkinliğinden yakınır. Yalnız şairin zayıflığının kaynağı yaşadıklarıdır, arzuladıklarını elde edememesidir. Hayattan beklentileri gerçekleşmemiştir, durum onu gam ve kedere itmiştir. Hayatı çekilmez duruma getirmiştir.

"Ten nizârım o kadar kim olurum rencide

Olsa pirâhen eger cismime dîbâ-yı 'adem"

(O derece zayıf yaradılışlıyım ki, yokluğun kıymetli kumaşı bana gömlek olsa rencide olurum, vücudum incinir.)

"Za'fım ol mertebedir kim beni sad-pâre ider

Gülle-i seng gibi nokta-i yektâ-yı 'adem"

(Zafiyetim o derecedir ki, yokluğun tek bir noktası taştan bir gülle gibi beni yüzlerce parçaya ayırır.)

Eşref Paşa da yukarıdaki iki beytinde vücudunun zayıflığını ifade eder. Fakat şairin zayıflığı beşer olarak yaratılmasından ileri gelen bir zayıflıktır. Âkif Paşa'nın zayıflığı yaşadıklarından ileri gelir, onu zayıf düşüren;

"Ahter-i matlabım âfâk-ı felekten doğmaz

Günde bin şey doğurur leyle-i hublâ-yı adem" beytinde de ifade edildiği gibi hayattan umduğunu bulamamasıdır.

"Hayretim çarha sükûn-âver-i tab'-ı ta'til

Vahşetim bâis-i peydâyî-i sevda-yı 'adem" beytinden de anlaşılabilir olduğu gibi şairdeki "ademiyet" arzusu bir tasavvufî duygu değildir. Âkif Paşa'nın kendi ifadesiyle, ondaki yokluk sevgisinin kaynağı yalnızlık duygusudur.

Genel olarak bakıldığında Âkif Paşa'nın eserinde hayata karşı karamsarlık, dünya hayatından bezginlik, hayattan beklentilerinin gerçekleşmemesi üzerine hayata küsme bunun karşısında dünya hayatı sonrası uhrevî hayata yönelme ve sığınma dikkati çeker. Âkif Paşa için dünya hayatı adeta üzerine yapışmış kirli, bedeni rencide eden, sıklıkça sıkı, bir an önce kurtulunması gereken elbise gibidir.

Eşref Paşa ise kasidesinde yokluk konusuna tasavvufî pencereden bakmış, mecazî ifadelerle çeşitli çağrışımlar meydana getirecek tarzda yaklaşmıştır. Eserde dünya hayatının aldattıcılığı, geçici oluşu; mutlak gaye olan Allah rızasını kazanmaktan, ona vuslattan alıkoyan bir olgu olması hatırlatılmaya çalışılmıştır. Bunun karşılığında da uhrevî hayatın gerçekçiliği, ebediliği ve gerekliliği öne çıkarılarak adeta geçici olandan ebedî olana, süflî olandan ulvî olana duyulan bir özlem dile getirilmiştir.

KASİDE-İ 'ADEM³⁰

1 *Nağş-ı kâm-ı dilim ârâyış-i mînâ-yı 'adem*

Câm-ı bahtımda olur olsa da şahbâ-yı 'adem

Adem (yokluk) kadehinin süsü gönlümün arzularının resmidir. Gönül arzularımdan meydana gelen resim, yokluk kadehini süsler; (bu yüzden) yokluk şarabı olsa olsa talih kadehimde olur.

2 *N'ola sîr-âb-ı şafâ itse çemenzâr-ı dili*

Jâle-i neşve-fezâ-yı şeb-i yeldâ-yı 'adem

Yokluğun bitmeyen gecesinin neşe artıran şebnemi, gönül bağınu mutluluğa kanmış hale getirirse bunda şaşılacak bir durum yoktur.

3 *Gün olur ebr-i füyûzât-ı cenâb-ı Hâkdan*

Şadef-i kalbe düşer lü 'lû 'ülâlâ-yı 'adem

Gün gelir Allah'ın feyiz bulutlarından yokluğun parlak incisi kalp sedefine düşer.

4 *Sâhil-i bî-cihet-i feyz u şühûd-âbâda*

Ne güherler çıkarır mevce-i deryâ-yı 'adem

Yokluk denizinin dalgaları şühûd âlemine, feyiz ve bereketin cihet kavramı bulunmayan sahiline ne cevherler çıkarır.

5 *Gösterir 'âlem-i timsâli tamâm 'ayniyle*

Başkadır cevher-i mir 'at-ı mücellâ-yı 'adem

Hiçliğin parlak aynasının cevheri bambaşkadır, (öyle ki) rüya (berzah) âlemini aynıyla tam anlamıyla gösterir.

6 *Müncezib olmaz idi hiç aña zerrât-ı vücûd*

Maşrıķ-ı neyyir-i feyz olmasa meclâ-yı 'adem

³⁰ Mustafa Eşref Paşa, *Pâk-Dîvân-ı Eşrefî'ş-Şu'arâ*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, H. 1278, , s. 28-30 (Artvin İl Halk Kütüphanesi, E-2437).

Yokluğun ışıltısı, ilahi feyiz ve bereketin kaynağı olmasa, varlığı oluşturan zerrelere birbirine bağlanamaz (da parçalar vücudu oluşturmazdı).

7 'Aşk'dır mebhâs-ı 'irfânda ders-i evvel
'Aşk'dır hâtime-i nüshâ-i kübrâ-yı 'adem

İrfan mevzuunun ilk dersi aşktır; hiçliğin büyük kitabının nihâyeti de aşktır. (İrfan dersi aşkla başlar; hiçlik kitabı aşkla biter.)

8 'Aşk'dır mâ-âşal-ı hâdise-i zât ü 'arâz
'Aşk'dır cevher-i ferd ile müsemâmâ-yı 'adem

Zat ve arazın neticesi, özü aşktır; belirlenmiş bir zamana matuf olan yokluk ile vahdetin cevheri aşktır.

9 Mây-e-i 'aşkladır perveriş-i mevcûdât
'Aşk için oldı şuver-beste heyûlâ-yı 'adem

Varlık âleminin neşv ü nema bulması aşkın mayası iledir; yokluk heyulası da aşk için suretlere büründü.

10 Şu 'lesi kişver-i nâsûta düşer gâh ammâ
Tûr-ı lâhûtdadır berķ-ı tecellâ-yı 'adem

Hiçliğin tecelli şimşeginin ışığı bazen insanlık âlemine düşer, fakat (aslında) o ulûhiyet âleminin Tûr'undadır.

11 Hele bir dâd ü sited-gâh-ı cihânda bulsam
Varımı şarf ederim almağa kâlâ-yı 'adem

Yokluk kumaşını cihan pazarında bulsam (almak için) bütün varlığımı sarf ederim.

12 Aşlı yokdur bilürüm gâ'ile-i hestîniñ
Maḡlab 'indimde benim maḡlab-ı a'lâ-yı 'adem

Var olma, mevcudiyet sıkıntısının bilirim ki aslı yoktur; benim için en önemli arzu ulvi olan yokluğu istemektir.

13 Deolet-i kevn ü mekân taht-ı Süleymân olsa
Nazarımda yine mânende-i rü'yâ-yı 'adem

Dünya saadeti Süleyman peygamberin tahtı olsa da benim gözümde hiçlik rüyasından başka bir şey değildir.

14 'Ömri var olsun 'azîzim yoğu var eyleyenîñ
Hâşıl olmuşdur aña maqşad-ı aqşâ-yı 'adem

Azizim yoğu (ademiyeti) var edenin ömrü var olsun; onun için hiçliğin en ulaşılmaz sanılan maksadı gerçekleşmiştir.

15 Olmasa nâmiye (bîhūd)-ı şabâ-yı kudret
Lâlezâr olmaz idi 'arşa-i pehnâ-yı 'adem

İlahi kudretin tabiata hayat veren esintisinin coşkusuyula toprakta canlanma olmasa; yokluğun geniş arsası lale bahçesine dönmezdi.

16 Bâğbân-ı kaderîñ terbiyetinden böyle
Zib ü fer buldı bütün gülşen-i gâbrâ-yı 'adem

Yokluğun toprağının bağı, bütün canlılığını kader bahçıvanının terbiyesinden (geçerek) aldı.

17 Çün mevâlîd selâs ile makûlât-ı 'aşer
Nezd-i 'ibretde kalur 'aks-i merâyâ-yı 'adem

Var oluşun sırrıyla (makûlât-ı 'aşer), varlık âlemi (mevâlîd selâs) yokluk aynasındaki aksediş karşısında ibret alma makamında kalır.

18 Nâ'il-i tâc-ı güher-pâş-ı sa 'âdetdir olan
Vâşıl-ı menzilet ü rütbe-i vâlâ-yı 'adem

Hiçliğin âli rütbe ve derecesine ulaşan, mutluluğun cevherler saçan tacına (saltanatına) nail olur.

19 Buldılar cilvegeh-i emn ü emânî lâ rayb
Niçün ümîd-i rehâ itsün üsârâ-yı 'adem

Yokluğun esiri olanlar kurtuluş ümidini neden taşısınlar, şüphesiz onlar emniyet ve güven içinde olacakları bir yere kavuştular.

20 Hâb-ı gâfletden uyanmazlar idi pîr-i muğân
Olmasa na 'ra-i nâkûs-ı kelîsâ-yı 'adem

Yokluk kilisesinin çanının (uyarıcı) sesi olmasa, meyhaneci (dünya sevgisiyle kendinden geçenler) gaflet uykusundan uyanmazlardı.

21 Neş'e-i bezm-i hayât ile olurduk pür-cüş
Der 'aķab gelmese te'dibe mevlâ-yı 'adem

Yokluğun efendisi (terbiyecisi) terbiye etmeye gelmese, hemen hayat meclisinin neşesiyle çoşardık.

22 Virmedi zevk aña hâlet-i şahv ü mestî
Bârî Allâh vire neş'e-i uhrâ-yı 'adem

Sarhoşluk ve ayıklık halleri bana zevk vermedi; bari (ümidim odur ki) Allah ahiretin hiçliğın yeniden yaratılma neşesini yaşatsın.

23 Resmini levha-i taşvîre ne mümkün almaķ
Cismi yokdur ne kadar olsa da esmâ-yı 'adem

Her ne kadar yokluğun adı olsa da cismi yoktur; onun resmini tasvir etmek mümkün değildir.

24 Olmayan toĝrusı âzâde-i bûd u nâ-bûd
Dâ'imâ mülzem olur itse de da'vâ-yı 'adem

İşın doğrusu varlık ve yokluk (kaygısından) kurtulmayan hiçlik davası gütsede daima mağlup olur.

25 'Ârifîñ zâhir olur nâşiye-i hâlinden
Oldığı mazhar-ı envâr-ı tecellâ-yı 'adem

Arifin hiçlik tecellisinin nuruna mazhar olduğu alından anlaşılır.

26 Vâ'ize bahs-ı hakikatde tehdid pürsiş
İder idrâk o hafî nükteyi dânâ-yı 'adem

Vaize hakikat hususunda soru sormak boşunadır, o gizli manayı ancak yokluk hususunda ilim ve irfan sahibi olan idrak edebilir.

27 Dehen-i şûrete şıĝmaz kelimât-ı melekût
Sâde-güvyân idemez fehm-i mezâyâ-yı 'adem

Melekût âlemine has sözler dünyevi varlık ağzına sığmaz, sade söyleyiş sahipleri hiçliğin meziyetlerini kavrayamaz.

28 *Fark-ı hürşid-i beka çeşm-i cihân-bîn ister*

Göremez bedr-i fenâyı gözüm a 'mâ-yı 'adem

Yokluk âmâsı olan gözüm fanilik ayını göremez; sonsuzluk güneşini fark etmek için cihanı gören göz gerekir.

29 *Pertev-i zât ü sıfât itdi mezâhirde zuhûr*

Görür ancak anı şâhib-dil-i bînâ-yı 'adem

(Allah'ın) zât ve sıfatları varlık âleminde göründü; onu da ancak yokluğun gönül gözüyle bakabilenler müşahede eder.

30 *Ma 'rifet-hâne-i âlemde hudûs u kıdemi*

Halka ta 'rifider ol 'ârife-bahşâ-yı 'adem

Âlem denen marifet evinde sonradan olma ve ezeli olma (nın ne olduğunu), hiçlik arifi halka tarif eder.

31 *Hıttâ-i Çîn-i fenâdan geçen erbâb-ı vukûf*

Bilür elbet ne imiş 'ânber-sarây-ı 'adem

Faniliğin Çin ülkesinden geçen vukuf ehli kimseler, yokluğun anber menbanının ne olduğunu daha iyi bilirler.

32 *İkidir devri bu gerdûn-ı hazân-âlûduñ*

Biri sermâ-yı vücûd ü biri germâ-yı 'adem

Sonbahara ermiş bu sefil dünyanın iki dönemi vardır; birisi varlığın soğukluğu, diğeri ise yokluğun sıcaklığıdır.

33 *Varlığın hiçe virir zümre-i ehl-i tecrid*

Var ise selb-i vücûd olmalı ma 'nâ-yı 'adem

Tecrid ehli (dünya sevgisinden geçmiş) olanlar varlığın yok sayarlar; hiçliğin manası, varsa varlığı inkâr etmeği gerektirir.

34 *Maḥvı intâc ider şekl-i 'akîm itme kıyâs*

İktirân eylese şuğrâsına kübrâ-yı 'adem

Dayanaksız bir kıyasta bulunma (ki), hiçliğin (âlem-i) kübrası, (âlem-i) şuğrasına yaklaşırsa; mahviyet neticesini doğurur.

- 35 *Yete girmez mi 'aceb destime âlhû-yı vişâl*
Olsa ârâm-gehim dâmen-i şahrâ-yı 'adem
Benim dinlenme yerim, karargâhım yokluk sahrasının eteği olsa; vuslat ceylanı acaba elime geçmez mi?
- 36 *Nâvek-endâz-ı melâmet kim olur gayri baña*
Qılıp ifnâ-yı vücûd eylesem ibkâ-yı 'adem
Bedenimi, varlığımı yok etsem, yokluğu ebedileştirsem; melamet okunu artık bana kim atabilir.
- 37 *Şive-i nahnü kâsemnâdan olur dem-i mahzûz*
Qısmet olsaydı bana ni 'met-i 'uzmâ-yı 'adem
Bana hiçliğin yüce nimeti kısmet olsaydı; "nahnü kâsemnâ" sözünün anlamından hoşnutluk anları gelir.
- 38 *Yok yere bunda heveskâr-ı vücûd olmaz idim*
Mürşid-i kâmilim itseydi veşâyâ-yı 'adem
Mürşidim yokluk vasiyetinde bulunsaydı, boşu boşuna var olma hususunda heveskâr olmadım.
- 39 *Dir idim sâhte fermânına peyk-i 'aşkıñ*
Lâ cerem mâhaşalı olmasa inhâ-yı 'adem
Sözün özü olarak hiçliğin beyanı olmasa, şüphesiz aşkın habercisinin getirdiği fermana sahte derdim.
- 40 *Bülbül-i bâl-şikest-i kafes-i belbâlım*
Cân ü dilden nola itsem de temennâ-yı 'adem
Vesvese ve (hayat) telaşının kafesindeki kanadı kırık bülbülüm; bütün samimiyetimle yokluğu istesem ne olur?
- 41 *Sernigündür o kadar îlî '-i vârunum ki*
Qıldı encâmı beni hâdise-fermâ-yı 'adem
Menhus talihim o derece ters dönmüştür ki, sonunda beni yokluk hadisesinin mahkûmu kıldı.
- 42 *Teşne-i âb-ı hayâtım yine ikbâlimden*
Cereyân itse de mîzâb-ı 'atâyâ-yı 'adem

Yokluğun ihsanlarının oluşu aksa da, ben yine bahtımın âb-ı hayatına susamışım.

43 *Necm-i bahtım toğamaz hiç ufuk-ı şâdiden
Var iken sâbit ü seyyâre-i Cevzâ-yı 'adem*

Hiçlik burcunun yıldızları ve gezegenleri varken, mutluluk ufkundan talih yıldızım doğamaz.

44 *Baksam âyineye mâhiyyetimi görmek için
Ben görünmem görünür zerdî-i sîmâ-yı 'adem*

Ne olduğumu, nasıl olduğumu görmek için aynaya baksam, hiçliğin yüzünün sarılığı görünür.

45 *Hâkî-i çâkî-i ahvâl-i perîşân olsam
Hâzerinden tolaşır zülfi-i semen-sâ-yı 'adem*

İçler parçalayan perişan ahvalimi anlatacak olsam, yokluğun yasemin kokan zülfü korkusundan dolaşır da kıvrım kıvrım olur.

46 *Ben o âzurde-i tiğ-i gam-ı eyyâmım ki
Çâre olmaz gibidir yâreme eczâ-yı 'adem*

Ben geçen günlerin keder kılıcıyla öyle incinmişim ki, hiçlik ilacı bana çare olmaz gibi görünür.

47 *Ben o Kaysım ki cünun evc-i mübâhâtımdır
Melce 'ü kıble-gehim hayme-i Leylâ-yı 'adem*

Ben o Kays'ım (Mecnun) ki mecnunluk benim en yüksek övüncümdür, sığındığım ve yöneldiğim yer yokluk Leyla'sının çadırıdır.

48 *Ben o ser-mest-i mey-i sâğar-ı cem 'u'l-cem 'im
Şahn-ı sinemde tarab-hâne-i bâlâ-yı 'adem*

Ben Allah'ın tecelliyatına şahid olup kendi benliğinden geçme kadehinin şarabıyla öyle kendimden geçmişim ki, (sanki) yokluğun yüksek mutluluk evi benim göğsümdedir.

49 *Ten nizârım o kadar kim olurum rencîde
Olsa pîrâhen eger cismime dîbâ-yı 'adem*

O derece zayıf yaradılışlıyım ki, yokluğun kıymetli kumaşı bana gömlek olsa rencide olurum, vücudum incinir.

50 *Ẓa fım ol mertebedir kim beni şad-pâre ider*

Gülle-i seng gibi nokta-i yektâ-yı 'adem

Zafiyetim o derecedir ki, yokluğun tek bir noktası taştan bir gülle gibi beni yüzlerce parçaya ayırır.

51 *Öyle pervâne-i kâşâne-i endühum ki*

Beni hâkister ider şem '-i şeb-ârâ-yı 'adem

(Ben) öyle gam köşkünün pervanesiyim ki, hiçliğin geceyi süsleyen, aydınlatan mumu beni kül eder.

52 *Şaf-der-i ma 'reke-i vahdetim el-hak lîkin*

Ne mu 'arrâ-yı vücūdum ne müberrâ-yı 'adem

Ben vahdet savaşının saflar yaran kahramanıyım fakat doğrusu şu ki ne varlıktan soyutlandım ne de yokluktan arınabildim.

53 *Kalbim ol mecma '-ı bahreyn-i vücüb ü imkân*

Tab 'ım ol Meryem-i cân-bahş-ı güher-zâ-yı 'adem Kalbim vücüb ve imkân denizinin birleştiği yerdir, kabiliyetim yokluğun cevherler meydana getiren ve can bağışlayan Meryem'idir.

54 *Benim ol bâdî-i peydâyî-i nefy ü isbât*

Cevherimden olunur seyr ü temâşâ-yı 'adem

Nefy ve isbâtın ortaya çıkış noktası benim; yokluğun seyr ve teması benim cevherimden (cevherimin aynasından) olur.

55 *Benim ol zîver-i pişânî-i feyz-i muṭlak*

Ki hayâlimdir olan bârika-efzâ-yı 'adem

Mutlak (ilahi) feyzin alnının süsü benim; yokluğun şimşegi andıran parlaklığı da benim hayalimdir.

56 *Benim ol tîz-şinâs-ı nüket-i vicdânî*

Benim ol dâhiye-i şavma 'a-fersâ-yı 'adem

Ben vicdana ait nükteleri çabuk anlayan ve yokluk manastırını dağıtan dâhiyim.

57 *Gelmeden nûr u hîred çârsû-yı icâda*

Rûhum olmuşdı sühendân-ı şeker-hâ-yı 'adem

Varlık çarşısına, pazarına akıl ve nur gelmeden ruhum hiçliğin güzel sözler söyleyen şairi olmuştu.

58 *Nuḡ-ı güldestelerim gönçe-i bâğ-ı tahkîk*

Bülbül-i fikr-i terim mu 'cize-güyâ-yı 'adem

Birer gül destesini andıran sözlerim hakikat bahçesinin goncası; söylenmemiş fikirlerimin bülbülü yokluk mucizelerini söyler.

59 *Bu kaşidem ki olur zîver-i Kâf-ı tecrîd*

Nâmına dinse revâşeh-per-i 'Ankâ-yı 'adem

Bu kasidem tecrid Kaf'ının süsü olur; onun namına hiçlik Anka'sının uzun kanadı denilse yeridir.

60 *Yokladı güşe-i hâtırdâ hayâl-i yâri*

Bir gazel söylemeğe hâme-i şivâ-yı 'adem

Yokluğun edebî sözler yazan kalemi bir gazel söylemek için, hatırlama yetisinin köşesinde sevgilinin hayalini yokladı.

61 *Dûş olup çeşm-i dile çehre-i Leylâ-yı 'adem*

Bî-karâr itdi beni cünbüs-i şahrâ-yı 'adem

Yokluk Leyla'sının yüzü gönül gözüne değdiğinden beri hiçlik sahrasının gösterişi beni kararsız etti;

62 *Bel kinâ-bûd olurdu kaṭarât-ı eşkim*

İtseñ ey gönçe-dehen ḥande-i bîcâ-yı 'adem

Ey gonca ağızlı sevgili, hiçliğin yersiz, alelade gülücüğünü gösterseydin, gözyaşlarımın damlaları belki perişan olurdu.

63 *Bu melâhat ile âşüfte olursa yeri var*

Sâkiyâ la 'l-i şafâ-bahşına şahbâ-yı 'adem

Ey saki, yokluk kadehi, bu güzelliği ile sefa bağışlayan dudaklarına meftun olsa yeridir.

64 *Gūyiyâ zâ`ikama lezzet-i incâz düşer*

İtse bir kez o peri va`de-i ferdâ-yı`adem

O peri (gibi sevgili) hiçliğe dair gelecekle ilgili bir söz verse, tat alma hassama güya verilmiş söz yerine getirilmiş gibi bir lezzet düşer.

65 *Varağ-ı hüsnde menkûş olıcağ nokta-i la`l*

Rû-nümâ oldu hemân ma`nî-i ihfâ-yı`adem

Güzellik sayfasında kırmızı renkteki nokta gibi dudak nakşedilince, hiçliğin gizli manası hemen ortaya çıktı.

66 *Var mıdır sâhe-i nühtâk-ı felekde Eşref*

Kilk-i tab`ım gibi bir bâdiye-peymâ-yı`adem

Hey Eşref, feleğin dokuz katlı kubbesinde kabiliyetimin kalemi gibi yokluk çölünü ölçecek var mıdır?

67 *Meger ol hâkim-i fermân-gede-i`irfânıñ*

Çalem-i sihr eseridir baña hem-pâ-yı`adem

Meğer yokluğun arkadaşı, benim için irfanın hükmünün geçtiği mülkün hâkiminin sihirli kaleminin eseridir.

68 *Âşaf-ı kân-ı kerem Hazret-i`Âkif Pâşâ*

Ki leb-i hâme-i endişesi mecrâ-yı`adem

Hazreti Âkif Paşa, cömertlik kaynağı olan Asaf'tır; onun düşüncelerinin sözcüsü olan kaleminin dudağı yokluk mecrasıdır.

69 *Mazhar-ı feyz-i nihân dâver-i ilhâm-nişân*

Şâ`ir-i tâze-zebânsâniha-pîrâ-yı`adem

Gizli ilahi feyizlere mazhar olmuş ilham alametli sultan, hiçliğin ilhamatını süsleyen yeni şeyler söyleyen şairdir (o).

70 *Misli nâ-bûd idügi kâbil-i işkâl degil*

Şâhid ez-cümle bu nazm-ı hüner-ârâ-yı`adem

Sözün kısası yokluğun hüner gösteren bu şiiri şahid ki, (bu şiirin) benzerinin bulunmaması anlaşılmaz değil.

KAYNAKÇA

- Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul.
- Cebecioğlu Prof. Dr. Ethem; *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., Ankara, 2004
- Dağlar, Abdülkadir; *Kâmil-i Melevî'nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: Adem Kasidesi ve Şerhi*, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2008, Volume 3/4 .
- Doğan, Serap Urğun, *Eşref Paşa Divânı* (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2010
- Fuzûlî, *Divan*, Hazırlayanlar: Prof. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Doç. Dr. Sedit Yüksel, Dr. Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981
- Kocatürk, Vasfi Mahir; *Büyük Türk Edebiyat Tarihi*, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016
- Kolcu, Ali İhsan, *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2008
- Kubbealtı Lugatı,
<http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=MEV%C3%82L%C4%B0D&mi=0>
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 2010.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mustafa Eşref Paşa, *Pâk-Dîvân-ı Eşrefü'ş-Şu'arâ*, İstanbul, H. 1278, Matbaa-i Âmire, (Artvin İl Halk Kütüphanesi, E-2437).
- Özgül, M. Kayahan, *XIX. Asrın Özel Bir Mahfeli Olarak Encümen-i Şuara*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012.
- Saraç, M.A. Yekta; Andı, M. Fatih; *Âkif Paşa Divançesi*, İlmî Araştırmalar 4, İstanbul, 1997.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü 'İstîlâhât-ı İnsan-ı Kâmil'*, İnsan Yayınları.
- Şeyh Galib, *Divan*, Hazırlayan Prof. Dr. Naci Okçu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr/Eklenti/10653,girispdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 03.05.2018), K.19/32, s.32.

Eşref Paşa'nın Âkif Paşa'ya naziresi "Kaside-i Adem" ve "Adem" Meftumunu Üzerine

Tanrıbuyurdu, Gülçin; *Eşref Paşa Divânı*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Uzun, Adnan, *Neylî Divanı* (Tenkidli Metin), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991.

Yavuz, A. Şevki, "Adem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988.

Zâti, *Divan*, Hazırlayan: Doç. Dr. Orhan Kurtoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

["http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0"](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0),

(erişim tarihi: 02.05.2018).